

Költő a reménytelenségben

Tanulmányvázlat

Petar Popović

Aki meg akarja fogni ennek a költőnek a lelkét, képzeljen el egy ideges, rebbenő, vágyódó embert a századforduló szerb társadalmának kereteibe ágyazva. Ez a rövidlátó, beteges ember gondolataiban fojtott és egyhangú életével, a lassan múló idővel, költészetének nehéz titkaival viaskodott, miközben szilvát mért a piacon, vagy a szerb vidék sártengerében hánytavetette a sors. Ez a mocskos és unalmas, gyilkos, sötét vidék, az éjszakai kutyák végeszakadatlan ugatásaival, a szűk kis ablakokon megcsillanó holdsugarakkal, a megsárgult, piszkos kávéházi dominók folytonos csörgésével, ez a palánkos és rendőrkapitányos vidék tehát, amely oly sokáig volt Szerbia kézzelfogható, tapintható valósága, kiérzik Dis minden sorából. Nem csoda, hogy Dis baudelairizmusa, amelyről annyit írtak és amelyen a polgári kritika annyit lovagolt, kiálszik és eltűnik, mint a fény, ebben a Szerbiában, ezekben a kávéházi éjszakákban és piaci szilvamérésekben éppúgy, mint a mécsvilág egy váratlan,

véletlen és könyörtelen szélrohamtól. Az a megrázó erő, amely ebből a lírából kiérzik, Dis kifejező készsége és belső izgalma (még akkor is, amikor távol jár a biztosabb irodalmi tapasztalatoktól), költeményeinek vérömlései, látomásai, hallucinációi, agóniái — egy meghatározott kor s egy sivár vidéki élet nyomait viselik.

Dis teljesen készületlenül és képzetlenül, gimnazista módra naivul merült a költészetbe, úgy írta verseit, ahogyan ma Európa-szerte verselnek kapkodó lélegzetű gimnazisták, napló helyett. A líra számára lelki szenzáció volt, amely mindig titok marad és éppen ezért mindig izgatóan hat. Ez a ritkán, sőt igen ritkán tehetséges vérbeli költő, mondhatnánk, kényszerű költő, motívumtól motívumig, Dučićtól Armand Duvalig kóborolva és tévelyegve tört utat egy-egy rendkívüli egyéni teljesítményének. Nemcsak hogy nem tudta felmérni, hogy mit jelent az, amit alkot, hogy azután költői önbírálatának szigorú szeme elé állíthassa, de még akkor sem volt telje-

sen biztos a dolgában, amikor a legmagasabb fokú izzás állapotában önmagát írta. Ez az oka, hogy sok versét legfeljebb *költői nyersanyag* tekintethetjük, mert több motívumból, sőt a költői kifejezés teljesen eltérő módszereivel állította őket össze. Csupa hevenyészett följegyzés, sietve papírra vetett vázlat. Ez a költő szinte korlátlan (bár nem sokhúrú) ihletére hallgatva, a végsőkig érzékeny költői füffel, tizenöt vagy még több strófás verseket írt, habár ez semmiképpen sem járulhatott hozzá élményének hitelességéhez, inkább arra volt jó, hogy szétzuzza és meggyengítse. A vers számára az egyetlen kifejezési mód. Valami meghatározatlan, fájó, keserű, mégis csábító kapcsolat a világgal és önmagával. Olyan ő, mint az, aki saját testében metsz, hogy jobban megismerje. Feltépi sebeit, csakhogy fokozza a már úgyis kibírhatatlan fájdalmat. A sívárságot még nagyobb sívársággal tetézi. Volt valami mazochista vonás ebben az emberben: sehogyan sem találta helyét a korabeli társadalomban, szüntelenül ugyanazt a mementót idézte fel, napórként részt vett saját temetésén, s újra meg újra gyászbeszédet mondott rég eltemetett reményei és vágyai fölött. Akkor is, ha valami jobbat akart látni, valamit, ami vonzó, gyöngéd és tiszta (s ez Disnél is, mint Sima Pandurovićnál, pusztán irodalmi hatás, könyvélmény), azt is mindig kék színbe vonja. Szomorkás, kesernyés, könnyes kék szín ez. Kibírhatatlan, kínos kékség, amely lassan beelölvad a homályba, a nyitott sír fölé hajló kísérteties falombok suhogásába, a búskomor esőkopogásba, — súlyosan, mint a bánát.

A legborzalmasabb, emberileg leglesújtóbb ebben az időtől végtelenül elragadott lírában nem fellengős, romantikus drámaiság. Itt úgyszólván nincs is összeütközés megrázkódtatás. Ezeknek a verseknek éppen az ad drámai ízt, amit csak érzünk, amit csak sejteni lehet a mélységekben, eltemetve a látszólagos nyugalom, a süket csönd, a halál előtti romdulatlanság nyomása alatt. Dist a romantikus ízlés dadogónak találja. Költészete egyetlen végsőkig megfeszített húr, amely minden percben elpattanhat s hangja hörgésbe csuklik. Az egész egyetlen feszült varakozás, valami elkerülhetetlen iszonyat sejtése bennünk és körülöttünk, amiről tudjuk, hogy be fog következni, de nem tudjuk, mi. Dist mindenütt kísértetek, látomások, lidércek látogatják. Nem képes tőlük szabadulni, nem ismeri

fel a valóságot, a hétköznapokat. Álom ez, amely sohasem szűnik. Éjszakájának nincs reggele. Hasztalan vár valami jobbat, mert önmagát is elveszítette. Nem tudja, hol keresse magát, hol találkozzék önmagával, mikor és mi módon. A leghétköznapibb dolgok felismerésének, a való élet görbéi kitapogatásának ez a tehetetlensége különös megvilágítást ad Dis költészetének. Nagyobb elhanyagoltság már el sem képzelhető, s a jugoszláv lírában senki sem jutott el olyan magános és sejtelmes partokra, mint Dis, akinek egész élete egyetlen szüntelen ideg feszültség, egyetlen erkölcsi crescendo. S ez a crescendo kívül marad a költészetén, csak kívülről hallani, mint az eső tompa dobolását a koromsötét szobában.

*Már nem is tudom, mi a világ képe.
Szememről a színek is lezeregnek;
Nem ér el többé hozzám föld se, ég se.
Nem érzek sebet, nem érzek szerelmet.
Már nem is tudom, mi a világ képe.*

Ebben a tapogatózásban, ebben az iránytű nélküli sodródásban sötét tengereken, az örökké késő megesemmisülésnek ebben az eszelős várásban örlődik fel, hamvad el Dis költészete. A valóság túlsó partjáról hozza üzeneteit. Ha egyáltalán van benne valóság, akkor ez csak egy mezkínzott lelki ségnek, egy sokat szenvedett és kétségbeesett lírikus tudatalatti lényének valósága. Ez nem baudelaireizmus, sem a francia irodalom hatása, nemcsak azért, mert Dis egy szót sem tudott franciául és mert „Zemunnál nem jutott tovább” (Skerlić), hanem azért, mert ez a költő eszéni saját élménve, annyira a sajátja, hogy még iskolázatlan dadogásában is lenyűgöző. Eppen ezért nála vehető észre leginkább minden meg nem emésztett irodalmi hatás legkisebb nyoma is. Ez a költő annyira beleélte magát motívumaiba, olyan mélységekbe túrt, mindenütt sírgödöröket ásva testének és égvénnek, mint előtte és korábban soha senki.

Szenyes kávéházi asztalra dőlve, a „Dardanella” páras ablaküvegein át unalommal és útálattal szemlélte az új utcák tarka nyüzgését, az épülő emeletes házakat, korának lázas sietségét. Dist teljesen hidegen hagyták az egymás után alapított tőzsdék, bankok, szerkesztőségek és színházak, az első francia diákok és a radikális demokratikus eszmék Szerbiája. Ez a látomásaival és nyelvi felfedezéseivel bőbelődő, a maga teremtette sötétség házába

zárkózó költő a józan és optimista Beograd számára madárijesztő, csalo, hazug, modernista, erkölcsstelen személy volt. S méginkább azzá lett, amikor nyilvánosan kimondta, hogy kétségbeesésének és pusztulásának okát éppen abban a társadalomban és korban sejtí, amely másokat lelkesedéssel töltött el, mert Szerbiából vezető balkáni államot akartak faragni s Beogradból balkáni Párizst. Neki a „Dardanella” nem volt, mint Matošnak, egyfajta „Chat noir”, hanem közönséges, ostoba, unalmas és penészszagú vidéki kocsmá, noha jobban érezte magát benne, mint otthon vagy az utcán. Atrakció az odavetődött vendégek számára, rendkívüli költő-példány, aki eszik és iszik, ez a mélyen érző lírikus mégis itt ilyen méltatlan helyen és méltatlan állapotban ismerkedett az új eszmékkal, amelyek különben elkerülték volna. A bohémélet kirekesztette a polgári rend és törvény világából, s ez a kétségbeesett és elégedetlen, szépre és fényre vágyó Dist a szociáldemokráciához sodorta, bár eszméit valójában sohasem tette igazán magáévá. Az akkori Szerbia éhes és elégedetlen fiatal munkásosztályban Dis nem talált támaszra, de ösztönösen arra az oldalra állt, ahol kiutat remélt megunt és megütált életéből. A korabeli lelkes forradalmárok, elsősorban Dušan Popović tüzes eszméi a megálmódott délibáboknak tűntek a boldogtalan és éhes bohém szemében. Sötét verseket írni, addig ismeretlen és érthetetlen nyelven, s közben célzásokat tenni korrupcióra, megszervezett választásokra és korának egyéb ostobaságaira; bohémnek lenni rendes családi élet és minden ambíció híján, s emellett rokonszenvezni a szociáldemokratákkal — mindez több volt, mint elegendő ahhoz, hogy az akkori társadalmi viszonyok között még inkább megkeserítsék egy reménye vesztett lírikus amúgy is keserű életét.

Életének és művének ezt a keserűségét, gyilkos hatását tekintve Dis kétségtelenül megelőzi Sima Pandurovićot. A hangok és szavak tikkába inkább ösztönösen beavatott, tanulatlan, szinte kezdetleges költő nem teremtett művéből lírai manifestumokat, mint ahogy életét sem állította oda paravánnak rendszertelenül és rendetlenül írt versei elé. Művében nincsenek holmi rendszerezett filozófiai elvek, még kevésbé rendszer, s gyerekesen naívnak tűnik, amikor valamit racionálisan akar elmondani önsúlyuktól megszabadult szavaival. Disnek nemcsak az jutott osztályrészéül, hogy kívül maradjon a korabeli racio-

nalista líra áramlatain, hanem az is, hogy magánosan és rosszkor, de annál hevesebben, egész lényével szembeszálljon az ilyen irányzatok előretörésével. Ez a kifejezetten antiracionális költő olyan sötét gondolatokkal vívódik, hogy még melankólikus verseket sem képes írni. Megvérzett kedélye, megtépázott idegrendszere egészen új kifejezőeszközöket fedezett fel vele. s szavainak új, addig ismeretlen értelmet adott. Ez a költészet egy beteg, egyensúlyavesztett lelki világ tükre, egyetlen látomás, misztikummal határos szenvedély. Képei, metaforái egészen új funkciót nyerne. Nem önmagukat magyarázzák, hanem egy-egy elvont kép, érzés, légrék felidézésének eszközei. Ez a sora: „Az én álmom más illatú álmom”, amely ma már számunkra teljesen érthető és vonzó, korában megrázó és megdöbbentő újítás volt, amelyet annak a szándéknak tudtak be, hogy „port hintsen az emberek szemébe” (Skerlić). Dis vérző motívumai szétzúzták a szerb költői nyelvet, elvonták a lírát a racionalista alkotói módszer jéghideg közeléből. Dis verse auditív, nem vizuális. Mozgó, nem statikus. Merész lendülettel hatol be a tudatalatti térségeibe. Dis nyomán a szerb költői nyelv élénkebben és kifejezettebben közeledik a beszélt nyelvhez. Dis valami háttorzongató nyugalmmal, felindulás nélkül említ irreális dolgokat, álmokat, a lélek formáktól szabadult ijesztő sötétségeit, mintha mindennapi ismert jelenségekről volna szó. Halottjárásokról, a valóság és az ész túlsó partján tett kirándulásokról, dantei víziókról úgy beszél a maga látványosan nyugodt, kissé fáradt és apatikus hangján, mint egy kávéházi látogatásról vagy líereti sétáról. Ez a lélekraízában kifogyhatatlanul gazdag, ugyanazon érzelmek és lelkiállapotok nünaszainak festésében hihetetlenül változatos s ugyanakkor kifejezőmódiában és zaklatott mondanivalók előadásában keresetlenül hanyag költő szétmorzsolta a költészetünkben addig ismert témákat. Nála voltaképpen nincs is téma, hanem csak áramlás, egyetlen különös rezgés. Ebből a szempontból tervszerűtlenül és akaratán kívül bár, valóra váltotta Laza Kostićnak egy-egy legihletesebb percében megkísérelt újításait. A racionalista költői módszer teljes megsemmisítése, a költői nyelv azonosítása a beszélt nyelvvel (persze csak hangsúlyában), minden bizonnyal ezek a költő Dis legnagyobb és legidőállóbb érdemei.

Acs Károly fordítása